

Collybia oedipus (Agaricales, Tricholomataceae)

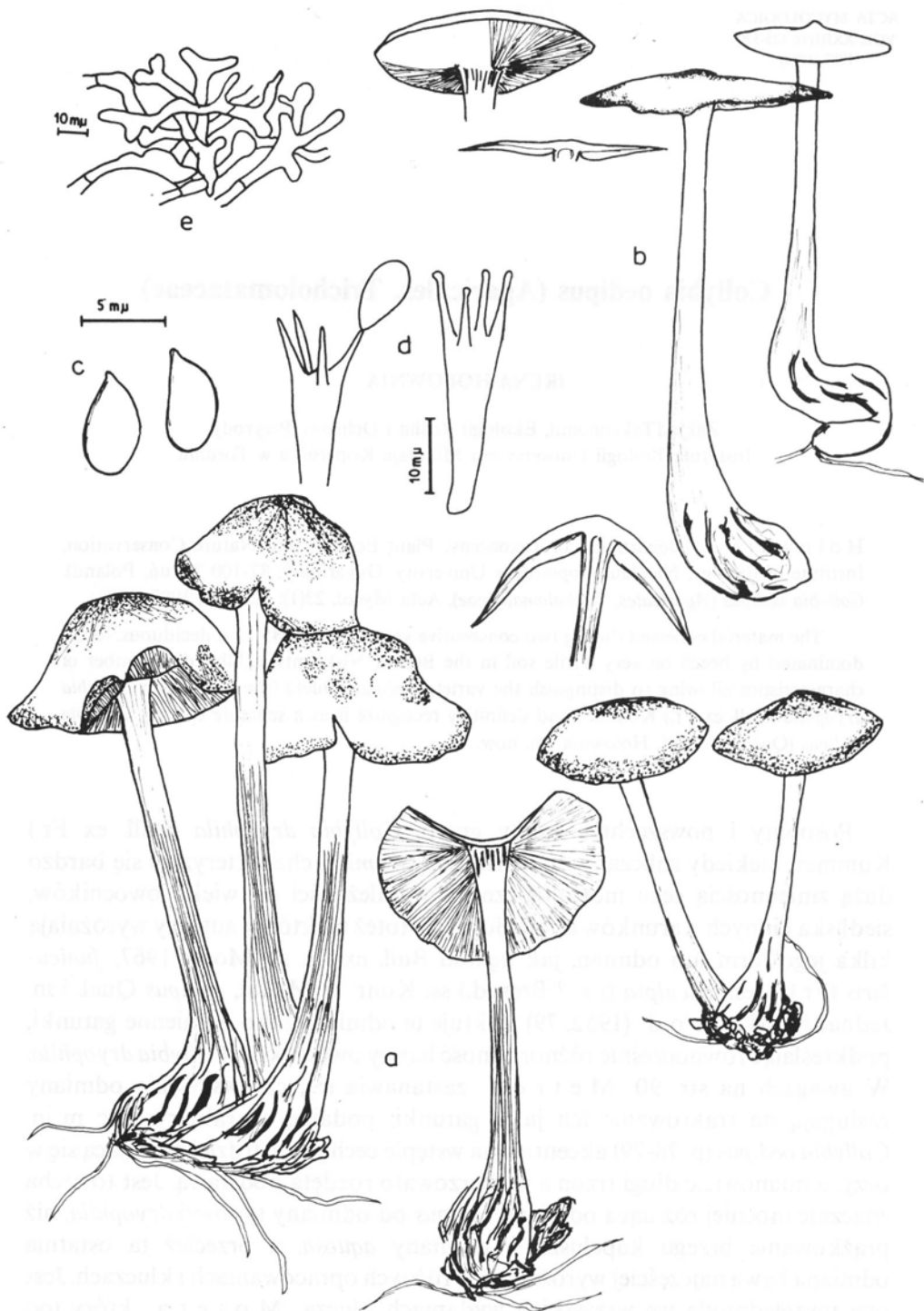
IRENA HOŁOWNIA

Zakład Taksonomii, Ekologii Roślin i Ochrony Przyrody
Instytutu Biologii Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu

Hołownia I.: (Department of Taxonomy, Plant Ecology and Nature Conservation, Institute of Biology, Nicolaus Copernicus University, Gagarina 9, 87-100 Toruń, Poland). *Collybia oedipus* (Agaricales, Tricholomataceae). Acta Mycol. 23(1): 125-130, 1987 (1988).

The material collected during two consecutive years (1984, 1985) in a deciduous, forest dominated by beech on very fertile soil in the Beskid Niski mts. exhibited a number of characteristics allowing to distinguish the variety *oedipus* (Quél.) from the group *Collybia dryophila* (Bull. ex Fr.) Kummer and definitely recognize it as a separate species, *Collybia oedipus* (Quél.) Metrod, Hołownia em. nov.

Pospolicie i powszechnie znany grzyb, *Collybia dryophila* (Bull. ex Fr.) Kummer, niekiedy zaliczany do rodzaju *Marasmius*, charakteryzuje się bardzo dużą zmiennością cech morfologicznych w zależności od wieku owocników, siedliska i innych warunków ekologicznych, toteż niektórzy autorzy wyróżniają kilka jego form lub odmian, jak *aquosa* Bull. ex Fr. ss. Moser 1967, *funicularis* (Fr.) Bres., *exculpta* (Fr. ? Bresad.) ss. Konr. et Maubl, *oedipus* Quél. i in. Jednakże Metrod (1952: 79) traktuje te odmiany jako odmienne gatunki, podkreślając równocześnie różnorodność barwy owocników *Collybia dryophila*. W uwagach na str. 90 Metrod zastanawia się, czy wszystkie odmiany zasługują na traktowanie ich jako gatunki; podając charakterystykę m. in. *Collybia oedipus* (p. 78-79) akcentuje na wstępie cechę najbardziej rzucającą się w oczy, a mianowicie długi trzon z pęcherzowato rozdętą podstawą. Jest to cecha znacznie mocniej różniąca odmianę *oedipus* od odmiany typowej *dryophila*, niż prążkowanie brzegu kapelusza u odmiany *aquosa*, a przecież ta ostatnia odmiana bywa najczęściej wyróżniana w różnych opracowaniach i kluczach. Jest ona uwzględniona we wszystkich wydaniach klucza Mosera, który (od 1967) – wymienia jako odrębny gatunek *Collybia exculpta* (Fr.) Gill. Nie

Ryc. 1. *Collybia oedipus* (Quél.) Metrod, *Hołownia* em. nov.

a – owocniki (fruit-bodies) z 1984 r.; b – z 1985 r.; c – zarodniki (spores); d – podstawki (basidia); e – strzępki z powierzchni kapelusza (hyphae from pileus surface)

uwzględnia on odmiany *oedipus* Quél., chociaż jest to takson znany wielu autorom, również współczesnym. Rea (1922) podaje var. *oedipus* (Quél.) na str. 337 przy *Marasmius dryophilus* oraz na str. 381 – przy *Mycena galeropsis* Fr. (= *Marasmius dryophilus* (Bull.) Karst. var. *oedipus* (Quél.) Rea). Pod nazwą *Mycena galeropsis* (Fr.) wymienia go Kühner (1938), ale wśród gatunków niedostatecznie poznanych lub o niepewnym stanowisku systematycznym. Kühner i Romagnesi (1953) w uwagach („Notes”) do rodzaju *Marasmius* wspominają o odmianie *oedipus* Quél. charakteryzującej się żółtawą barwą jasnego bursztynu, białokremowymi blaszkami i trzonem opatrzonym u podstawy w nabrzmiałą, pęcherzowatą bulwę. Jeden z tych autorów (R.K.) znalazł w miejscu wilgotnym owocniki o podobnych cechach. Były one hygrofaniczne, na sucho ochrowobiaławe, z blaszkami białawymi, potem kremowymi, trzonem kremowoochrowym do jasnoochrowego, a niektóre z nich u podstawy były wyraźnie cebulasto zgrubiałe. Ponadto trzony owocników dużych były wyraźnie pobruzdowane, a na bulwowatej części trzona znajdowało się kilka większych, pionowych fałd. Ta krótka, ale bardzo trafnie uchwycona charakterystyka uwypukla kilka wyraźnych, mocnych cech, które zdecydowanie różnią tę formę od formy typowej *dryophila*.

Okazy zebrane przez autorkę podczas dwu kolejnych lat (ryc. 1 a, b) pod koniec czerwca, przy podobnych warunkach pogodowych, na tym samym stanowisku w Beskidzie Niskim odznaczały się wszystkimi wymienionymi wyżej cechami. Ponadto w zebranych materiale stwierdzono kilka dodatkowych cech pozwalających na zdecydowane odróżnienie go od *Collybia dryophila*, a mianowicie: smak i zapach przypominający *Collybia hariolorum* (DC. ex Fr.) Quél., chociaż mniej intensywny (czosnek oraz gnijąca kapusta), trzony długie i grube, do $11 \times 0,8$ cm (część środkowa) i do 2,5 cm (bulwiasta podstawa), u szczytu nieco rozszerzone i krótko bruzdowane. Również kształt kapeluszy różnił się dość wyraźnie od typowych dla *Gollybia dryophila*; wprawdzie u młodych owocników były one regularnie koliste, spłaszczone, z lekko podgiętym brzegiem i mocno zaznaczoną brodawką szczytową, ale owocniki starsze charakteryzowały się kapeluszem prawie dzwonekowanym lub przypominającym kask, bez brodawki szczytowej, o brzegu niekiedy mocno pofalowanym. W roku 1985 zebrano także owocniki typowego gatunku *Collybia dryophila*, które rosły nieco wyżej, na siedlisku suchym, również w lesie bukowym. Owocniki te były pozbawione cebulastego zgrubienia, charakterystycznego smaku i zapachu, a ponadto miały zarodniki mniejsze ($4-5 \times 2-2,5 \mu\text{m}$) niż forma *oedipus* ($5,5-7 \times 2,5-3,5 \mu\text{m}$).

Na podstawie wyżej wymienionych cech, dostatecznie wyraźnych i licznych, należy przyjąć stanowisko Métroda i uznać *Collybia oedipus* (Quél.) Métrod za gatunek, a nie tylko za odmianę *Collybia dryophila*, jakkolwiek wg Métroda to właśnie *Collybia oedipus* ma zarodniki nieco węższe niż *dryophila*. Ta cecha

zresztą wydaje się mało istotna, ponieważ obserwacje mikroskopowe zebranego materiału wykazały dużą zmienność zarodników nawet u tego samego okazu.

Owocniki zebrane w Beskidzie Niskim w pobliżu bacówki Bartne, w lesie mieszanym z przewagą buka, odpowiadające charakterystyce podanej przez K ü h n e r a i R o m a g n e s i e g o (l.c.), występowały na żyznej wilgotnej glebie, w głębokiej ściółce, pod leszczynami; na innym siedlisku w tej samej okolicy, pod bukami nad potokiem, na glebie bardzo żyznej, ilastej, w bardzo ubogiej ściółce zebrano owocniki, które rosły w kępkach i na pierwszy rzut oka przypominały typową formę *Collybia dryophila*. Charakteryzowały się one stosunkowo krótkimi i cienkimi trzonami, płasko wypukłymi kapeluszami oraz barwą ciemnego bursztynu (kapelusz i trzon D5, blaszki A6 – B5 wg skali M o s e r a 1967). Jedynie zapach, smak i bulwiaste zgrubienie trzona wskazywały na formę *oedipus*. Dopiero badania mikroskopowe ujawniły przyczynę „nietypowości” tych owocników: były one bardzo mocno zainfekowane przez pasożyta, którego pyknidy pokrywały całą powierzchnię owocników, łącznie z blaszkami. Miejscami jednak blaszki zachowały barwę jasnokremową i w tych miejscach nie stwierdzono obecności pasożyta.

Collybia oedipus (Quél. 1888 p. 227) Métrod 1952 p. 79, em. nov.; *Marasmius dryophilus* (Bull.) Karst. var. *oedipus* (Quél.) Rea, Brit. Basid. 337, 381. 1922; – *Mycena galeropsis* Fr. Ic. t. 79. f. 1.

D i a g n o s i s: *pileus primum regulariter rotundus, plane convexus, margine paulisper inflexo et cum perspicua verruca in apice, dein explanatus cum margine paulum undulato, nonnumquam cum brevi pseudostriatione, perspicua praesertim siccescente carposomate, deinde late campanulatus seu galeae similis sine verruca in apice, sed margine plus vel minus undulato, ad 5,5 cm diametri, hygrophanus, levigatus; in umiditate subnitidus, colore subochraceo, badio (succine simili). Stipes satis robustus, ad 11 cm longus, 0,8 cm crassus in media parte, at 2,5 cm in basi (tuber); nonnumquam applanatus vel contortus, sursum sub lamellis paulisper subdilatus, breviter striatus, quae striatio distincta apparet in carposomatibus vetustioribus in parte ima stipitis (plus minus a medio stipite), qui gradatim fit creasior basin versus, quae fit plus minus bulbiforme tuber parce plicatum erectis crassis plicis. Circa basin solent apparere aliquot albae subcrassae rhizomorphae. Color stipitis carposomatis juvenilis proximus colori pilei (A-C3-D4), vetustioris: clarior in culmine (D2-3), obscurior in medio (D3-5), intumescencia autem bulbiformis saepius etiam subalba. Caro pilei tenuis, plus minus latitudine lamellarum, sapor repugnans, subacer; odor ingratus, similis *Collybia hariolorum* (allium cum putrescente brassica). Lamellae solent esse confertae, angustae, tenues, sed nunnumquam latiores et distantes (etiam in carposomatibus crescentibus proxime),*

primum pauhum emarginatae vel adnexae stipiti, dein distantes, cremeae (B 2), dein diaphanae rufo-roseae prope stipitem.

Sporae elipsoidae, levigatae, 5,5-7 × 2,5-3,5 μm; basidia quadrispora, circa 25 × 5 μm, cum longis sterigmatibus (ca 6,5 μm); hyphae e facie pilei 5-8 μm latae, satis curtae, ramosae, undulatae et convolutae.

Habitat: in solo fertilissimo, umido, in crasso strato stramenti foliorum, in silva frondosa, maxime fagutali, in altitudine ca 650 m in Beskid Niski (Bartne), sub fine mensis Iunii, 1984, 1985.

Typus (leg. I. Hołownia) in mycotheca Instituti Taxonomiae, Plantarum Oecologiae et Externorum Tutelae in Universitate Nicolai Copernici Thorunii.

Collybia oedipus (Quél. 1888 p. 227) Métrod 1952 p. 79, Hołownia em. nov.
Marasmius dryophilus (Bull.) Karst. var. *oedipus* (Quél.) Rea, Brit. Basid. 337, 381. 1922; — *Mycena galeropsis* Fr. Ic. t. 79. f. 1.

Kapelusz początkowo regularnie okrągły, płasko wypukły z lekko podgiętym brzegiem i wyraźnie zaznaczoną brodawką szczytową, potem płasko rozpostarty z brzegiem nieco pofalowanym i niekiedy z przeświecającym krótkim prążkowaniem, widocznym zwłaszcza przy wysychaniu owocnika, w końcu szeroko dzwonkowaty lub o kształcie kasku, bez brodawki szczytowej, ale z brzegiem mniej lub więcej powyginanym, do 5,5 cm średnicy, hygrofaniczny, gładki, na wilgotno z tłustym połyskiem, barwy jasnoochrowej, skórzastopłowej lub jasnego bursztynu (skala Mosera: B2-A3-C4-D3). Trzon stosunkowo masywny, do 11 cm długości × 0,8 cm w części środkowej i do 2,5 cm u bulwowej podstawy, niekiedy spłaszczony lub skręcony, u szczytu pod blaszkami nieco rozszerzony i krótko pobruzdowany; bruzdowanie jest też wyraźnie zaznaczone u owocników starszych w dolnej części trzona (mniej więcej od połowy), który stopniowo rozszerza się ku podstawie, tworząc mniej lub więcej rodzaj rozdętej cebulowatej bulwy, z rzadka pionowo grubo pofalowanej. U podstawy zwykle znajduje się kilka białych dość grubych ryzomorf. Barwa trzona owocnika młodego jest zbliżona do barwy kapelusza (A-C3-D4), starszego — jaśniejsza u szczytu (D2-3), w środku ciemniejsza (D3-5), a cebulaste zgrubienie bywa miejscami nawet białawe. Miąższ kapelusza cienki, mniej więcej szerokości blaszek, o smaku niemiłym, lekko piekącym i słabym przykrym zapachu, przypominającym *Collybia hariolorum* (czosnek z gnijącą kapustą). Blaszki na ogół bardzo gęste, wąskie i cienkie, ale bywają też nieco rzadsze i szersze (nawet u owocników rosnących bardzo blisko), początkowo lekko zatokowato wycięte lub przyrośnięte do trzona, potem odstające, jasnokremowe (B2), potem z rudaworóżowawym prześwitem w pobliżu trzona.

Zarodniki elipsoidalne, gładkie, 5,5-7 × 2,5-3,5 μm; podstawki czteroza-
rodnikowe, ok. 25 × 5 μm, z długimi sterygmami (ok. 6,5 μm); strzępki z

powierzchni kapelusza 5-8 μm szerokości, stosunkowo krótkie, krótko rozgałęzione, powyginane i splątane.

Siedlisko: na glebie bardzo żyznej, wilgotnej, w grubej warstwie ściółki liściastej, w liściastym lesie mieszanym z przewagą buka, na wysokości ok. 650 m n.p.m. w Beskidzie Niskim (Bartne), koniec czerwca 1984, 1985.

Typ (leg. I Hołownia): w zielniku Zakładu Taksonomii, Ekologii Roślin i Ochrony Przyrody Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu.

Serdecznie dziękuję prof. dr A. Skirgiełło, dr W. Rudnickiej-Jezińskiej z Uniwersytetu Warszawskiego oraz doc. dr. hab. W. Wojewodzie, mgr H. Komorowskiej i mgr B. Ginko z Instytutu Botaniki PAN w Krakowie za analizę zebranego przeze mnie materiału, konsultację oraz wszelkie uwagi i rady, które mi pozwoliły, idąc za Metrodem, na rozwianie wielu wątpliwości wyrażanych przez różnych autorów i na podjęcie decyzji dotyczącej zakwalifikowania odmiany *oedipus* do samodzielnego gatunku.

LITERATURA

- Fries E., 1874, *Hymenomycetes Europaei*. Uppsala.
- Konrad P., Maublanc A., 1924-1933, *Icones selectae Fungorum*. Paris.
- Kühner R., 1938, *Le Genre Mycena*. Paris.
- Kühner R., Romagnesi H., 1953, *Flore Analytique des Champignons Supérieurs*. Paris.
- Métrod G., 1952, *Les Collybies*. *Revue Mycol. (Suppl.)* 17 (1): 60-93.
- Moser M., 1955, *Die Röhrlinge, Blätter- und Bauchpilze (Agaricales und Gasteromycetales)*. Stuttgart.
- Moser M., 1967, *Die Röhrlinge und Blätterpilze (Agaricales)*. Jena.
- Moser M., 1978, *Die Röhrlinge und Blätterpilze (Polyporales, Boletales, Agaricales, Russulales)*. Jena.
- Quélet L., 1888, *Flore Mycologique de la France et des pays limitrophes*. Paris.
- Rea C., 1922, *British Basidiomycetae*. Cambridge.